

Пра згоду і ісціну з нагоды звароту літоўцаў да магнатаў, грамадзян і шляхты ў Літве і адказу маладога літоўскага шляхціча¹

Канстанцыя Скірмунт

Абуджэнне нацыі з векавога летаргічнага сну і знаходжанне імі ў сабе наноў усведамлення ўласнай індыўідуальнасці, з аднаго боку, даказвае несмяротнасць нацыянальных пачаткаў. Аднак, з другога боку, гэтым самым пацвярджаецца і ісціна, што спазненне дадзенай нацыі ў агульнай гісторыі чалавецтва выклікае цэлы шэраг недаспелых паняццяў і беспадстаўных поглядаў у асяроддзі маладых патрыётаў-адраджэнцаў. Маладая нацыя, якая прыступае да заняткаў культурніцкай працай, пачынае імі вымяраць увесь навакольны свет, асуджае мінуўшчыну, пераскоквае ў будучыню і пры першай магчымасці – з поўнай непаслядоўнасцю з-за сваёй недасведчанасці – кідаецца дзейнічаць.

Гэта можна назваць дзяцінствам нацыі, якая хоць гістарычна і была старой, у выніку векавой бяздзейнасці сваіх індыўідуальных каранёў у асвечаных сляях затрымалася на пачатковай фазе і не стварыла ўласнай культуры. Яна павінна прайсці праз увесь спектр досведу і ўнутранага ўдасканалення, каб здабыць ва ўласнасць тыя ісціны, якія складаюць багацце і мудрасць спелых нацый. А што ж адбываецца, калі да нацыянальнай самасвядомасці абуджаецца толькі просты народ (lud), малады слой, які мае ў сабе найбольш жыццёвай сілы, але таксама

¹ Перакладзена паводле: Futurus [Skirmuntt, Konstancja] (1904). *O prawdę i zgodę z powodu Głosu litwinów do magnatów, obywateli i szlachty na Litwie i odpowiedzi młodego szlachcica litewskiego*. Łwów: Nakładem Antoniego Michałowskiego. Druk Artura Goldmana: 3–25.

гэта і грубы слой, без традыцый, без створанага стагоддзямі ідэалу – а асвечаны слой, які стагоддзямі быў носьбітам культуры, яшчэ не адчуў у сабе нацыянальнага пульсу? Голас прадстаўнікоў нацыі ў такі момант непазбежна мусіць быць аднабаковым, няпоўным, і перадусім прымітыўным.

Такую фазу стану і дзейнасці цяпер перажывае маладая Літва, адраджэнне якой пачынаецца з простага народа, і таму яе лозунгі і актыўныя дзеянні пры шматлікіх станоўчых рысах таксама маюць і прыкметы недаспеласці паняццяў, неабачлівай паспешнасці ў вырашэнні пытанняў агромністай вагі. Гэта выклікала ў нашым прыгнечаным і маўклівым грамадстве сутыкненне эмоцый і меркаванняў, што адлюстравана ў артыкуле “Зварот літоўцаў да маладога пакалення магнатаў, грамадзян і шляхты ў Літве” ў часопісе “*Żywnice*” і ў рэзкім адказе з асяроддзя гэтай маладой шляхты ў брашуры, назва якой гучыць крыкам: “Аніколі!”

Хто чытаў абодва гэтыя ў чымсьці праграмныя выступы – адозву і рэпліку – той можа пацвердзіць: пры спакойным разглядзе справы патрабаванні літоўскіх нацыяналістаў нечувана радыкальныя і з-за гэтага невыканальныя – абураны ж адказ маладога літвінскага шляхціча празмерна востры і часта ўтрымлівае памылковае разуменне матываў, якімі кіруюцца правадыры супрацьлеглай групы.

Над гэтымі абедзвюма фракцыямі (не скажу, што грамадства, бо гэта было б перабольшваннем, але фракцыямі ў нашым грамадстве, якое пад пагрозай смерці паклікана да згоды і салідарнасці), над гэтай распачатай барацьбой, якая павінна быць толькі ўзгадненнем, носяцца злыя духі: узаемнае неразуменне, незнаёмства, шавінізм. Трэба перадусім адкінуць гэтыя кажановыя крылы, якія закрываюць нам сонца ісіны, намагацца зразумець адзін аднаго, глыбока пазнаць, што кожны з нас любіць, узаемна адмовіцца ад эгаізму, які нараджае пачварную, грубую пыху і нянавісьць. Так, нам патрэбная добрая воля, няўтомная добрая воля – а не ўзаемныя пагрозы. Калі б хто засумняваўся, што як у грудзях літоўскага нацыяналіста, так і ў грудзях паланізаванага літвінскага шляхціча ёсць гэтая добрая воля, той засумняваўся б і ў будучыні Літвы і Польшчы на нашых землях.

Але цяпер дакладна няма паразумення, затое існуе ўзаемная падазронасць. Магнат і шляхціч падазраюць у патрыятычнай дзейнасці літоўскай народнай інтэлігенцыі сепаратызм, група гарачых літоўцаў

² Пра “Гакату” і гакатызм гл. спасылку б у тэксце Вітольда Жукоўскага “Палякі і Беларусы”. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

абвінавачвае паланізаванае грамадства ў Літве ў гакатызм,² што нядаўна стаў вядомым і як шкоднае пустазелле пераносіцца на іншую глебу. Прызнаемся, што існуе і першае, і другое, прытым у вельмі вялікай дозе. Першым крокам у працы над аздараўленнем гэтых нашых ненармальных адносін мусіць стаць выкрыццё ворага, які тут і там называецца любоўю да пэўных ідэалаў, а на самай справе ёсць толькі эгаізмам, што атручвае ўсялякае братэрства.

Таму прэч сепаратызм, якога неабачліва хочучь нашыя нованароджаныя гістарыёсафы, але і прэч гакатызм у польскім убранні! Мы ўжо ведаем пра яго практыку ў Познаньскім ваяводстве, калі ў нацыі адбіраецца права ўжываць і развіваць уласную мову.³ Гакатызм, які з’явіўся ў некаторых нашых дамах, можа скалечыць і зняславіць гонар ды імя польскасці ў Літве.

У чым патрабуецца паразуменне?

Перадусім у справе мовы, а дакладней моваў.

* * *

Родная, старажытная і прыгожая мова, літоўская мова пашыраная на нашай зямлі, ці палякі там жывуць, ці літоўцы – кажуць нам нашыя літоўскія нацыяналісты. Той, хто не размаўляе на гэтай мове, не ўжывае яе як уласную, той не з’яўляецца літвінам. Гэтану трэба рашуча запырчыць.

Надзвычай дарагім скарбам для кожнай нацыі ёсць яго родная мова; яна ёсць формай, у якой найбольш дасканалая, найбольш сцісла і разам з тым найбольш свабодна адлюстроўваецца нацыянальны дух. Можна сказаць, што на працягу шэрагу стагоддзяў дух нацыі сам стварае і выбудоўвае гэтую форму, гэта ўбранне сваіх думак і пачуццяў: слова, выраз, у якім яго думка і пачуццё выяўляюць уласную арыгінальную генеалогію паняццяў (этымалогію), уласную арыгінальную будову і гучанне. Таму кожны, хто любіць Літву, павінен быць удзячны за заха-

³ Маецца на ўвазе палітыка ўзмоцненай германізацыі, што ў той час стала найбольш інтэнсіўна праводзіцца ў той частцы былой Рэчы Паспалітай, якая ў канцы XVIII стагоддзя адышла пад уладу Прусіі. Так, у траўні 1901 года германскі ўрад без узгаднення з духоўнымі ўладамі ўвёў на тэрыторыі Познаньшчыны навучанне каталіцкай рэлігіі на нямецкай мове. Калі ж польскія дзеці адмовіліся нават атрымліваць нямецкія лемантары, прускія настаўнікі застасавалі адносна іх цялесныя пакаранні. Найбольш рэзанансны падобны выпадак адбыўся ў мясцовасці Вжэсна пад Гнезнам, дзе абураныя польскія маці, якія выказвалі каля школы свой пратэст супраць падобнай практыкі, былі аддадзеныя пад суд і ў выніку надзвычай строга пакараныя. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

ванне ўласнай мовы нашаму простаму народу, які захаваў гэты скарб і лагічна прагне для мовы жыцця і развіцця.

Але ж мы памятаем, што мова – гэта не ўся сутнасць нацыі, гэта нават не палова нацыянальнай сутнасці, бо гэта больш форма, чым змест, а форма існуе для зместу.

Змест нацыі – гэта яе адметны дух, характар, індывідуальныя маральныя рысы, асаблівыя здольнасці, якія адрозніваюць нацыю сярод іншых, а з фізічнага боку яе зместам ёсць род, племя, этнічныя элементы, з якіх яна паўстала.

Усе гэтыя ўласцівасці могуць існаваць і існуюць у нацыях па-за ўласцівасцю той ці іншай мовы і апроч яе. Таму – як слухна лічыць аўтар “Адказу” – тысячы ірландскіх патрыётаў размаўляюць толькі па-англійску, швейцарац, які размаўляе па-французску ці па-нямецку, усё ж адчувае сябе швейцарцам, фін, які размаўляе па-шведску, аддаў бы сваю кроў за правы і прывілеі Фінляндыі. І наадварот: велікарус, які называецца славянінам толькі таму, што размаўляе па-славянску, ёсць антытэзай славянскага духу ў сваім характары і ў палітычнай дзейнасці. Таму можна і ў нас з калыскі размаўляць па-літоўску і не развіць альбо страціць у сабе рысы нацыянальнага літоўскага духу ды не разумець мінулага сваёй нацыі. Можна ад нараджэння на нашай зямлі размаўляць на польскай мове, але мець у сабе, у сваім характары і духоўнасці індывідуальныя рысы і нацыянальную свядомасць літвіна.

Я бяру тут скрайнія і найбольш уражвальныя прыклады толькі для азначэння праўдзівасці погляду. Бо гэта ненармальна, калі мова дадзенага грамадства адрозніваецца ад яго паходжання. Але ненармальнасць у лёсах нацый, як і ў простых людзей, ствараецца не праз нечую свядомую волю ці свядомае адступніцтва. Магутныя гістарычныя чыннікі, адразу незразумелыя гістарычныя законы часта дзейнічаюць на масы без іх волі і выбіваюць са звычайнай прыроджанай каляіны. Гэтая ненармальнасць мовы і культуры ў Літве вынікае з ненармальнасці гісторыі літоўскай нацыі. Але ў жыцці мас, у практычным і рэальным жыцці, мова, пры ўсёй сваёй непрынцыповасці, усё ж значыць вельмі шмат, і значыць тым больш, чым менш пашыраная адукацыя. Таму для паразумення нашага грамадства, увогуле аднастайнага паводле паходжання і гісторыі, але падзеленага мовамі, патрэбна вялікае напружанне добрай волі ды пазбяганне шавінізму з абодвух бакоў для захавання ў грамадстве яшчэ больш каштоўнай справы, чым мова: унутранай згуртаванасці.

* * *

Трэба высока ўзняцца па-над калатначай і мітуснёй бягучага моманту – па-над штодзённымі асобамі і падзеямі, туды, адкуль душа агортвае ўвесь край і стагоддзі, каб зразумець, якія ахвяры мы мусім самі прынесці за кароткі час жыцця нашага пакалення для будучыні нацыі. Тады мы зразумеем – і мы, літвіны, паланізаваныя па культуры і мове, і нашыя браты – літоўскія нацыяналісты, што з таго добра, якім мы валодаем у нашых ідэалах і лозунгах, нельга нам нічога адкідаць, але трэба давесці яго да гармоніі.

Народ любіць сваю мову, шляхта – культуру і традыцыі. Хто будзе сумнявацца, што гэта дабро – любіць уласную мову, дадзеную нам Лёсам недзе тысячу гадоў таму пры нараджэнні племені; мову, якую так гарача любяць нашыя нацыяналісты? Хто ж будзе сумнявацца, што гэта дабро – любіць і абараняць на нашай зямлі польскую культуру, наскрозь хрысціянскую, наскрозь каталіцкую, якая нас злучыла з Захадам і з Рымам? І як можна яе не абараняць сёння, калі мы знаходзімся пад напорам надыходзячых на нас з усходу праваслаўя і расійскасці, з іх рэлігійным фанатызмам, маральным варварствам, палітычным сервілізмам – а маладая літоўская культура яшчэ не мае ніякіх сілаў, каб гэтаму націску супрацьстаяць?

Таму мы не адступімся ад польскай культуры, з якой ідуць вялікія сілы, культуры, у якой ужо поўна заслугаў літоўскага характару і духу. Але наша грамадства павінна зблізіцца з літоўскім народам, які абуджаецца да самастойнага жыцця, не тушыць нацыянальныя пачуцці, а прызнаць іх і адчуць маральную рацыю. І дзеля гэтай мэты мы павінны вучыць і вывучыць літоўскую мову, пад пагрозай пазбягання ўласнага абавязку, аспрэчвання паходжання, страты гістарычнага моманту. Гэтага разумення мовы народа, каб разам з ім адчуваць і дзейнічаць, хоча і малады аўтар “Адказу”, калі кажа: “Без ведання мовы народа, без завязвання з ім сардэчных стасункаў, найбольш прыгожыя кветкі нашых добрых жаданняў не прыносяць пладоў” (с. 16).

Возьмемся ж за вывучэнне гэтай мовы, якая калісьці, у глыбокай далечыні мінуўшчыны, была нашай! За вывучэнне літоўскасці! Мы ж вучымся розным мовам. То няхай сярод іх будзе і тая мова, якая нас злучыць з нашым народам. “Са шляхтай Літвы літоўскі народ!”

Зараз гэтае вывучэнне не цяжкое. Ёсць слоўнікі, граматыкі і газеты, праз якія найлягчэй уводзяцца ў жывую практыку словы, напоўненыя

пульсам бягучага моманту. Мы ўжо даўно маем абавязак прыгледзецца да гэтых газет і наогул да літоўскай літаратуры. Для літвіна-шляхціча, які размаўляе па-польску, яны павінны перастаць быць той terra incognita, невядомай краінай, пра якую мы толькі чуем, што там несумненна ёсць алтары сапраўднага Бога і магчымасці для высакароднай працы, але таксама ёсць там і зманлівыя агні, ды тут і там праточваецца кропля атруты. Як жа мы будзем уздзейнічаць на юную літоўскую літаратуру, калі яе не ведаем, альбо, калі ведаем мову, зусім не хочам на ёй працаваць? Мы выпускаем са сваіх рук багатую ўласную ролю. Таму [трэба дзейнічаць] не ў тым духу, які хацела б нам накінуць аднабокая партыя “Звароту літоўцаў”, але паводле праўды і справядлівасці, з любоўю і глыбокім разуменнем гэтага голасу, якім да нас прамаўляе ўласная гісторыя. Ці ж не пара, каб нашыя паны і землеўласнікі з Віленшчыны і Ковеншчыны стварылі ўласны орган на літоўскай мове, хоць адзін орган сярод больш за дзясятка тых, якімі прамаўляе маладая Літва, ці каб з нейкім адным з ужо наяўных увайшлі ў супрацоўніцтва: 1) каб даць адказ на няслушныя закліды; 2) каб звесці на нішто фальшывыя інсінуацыі; 3) каб абараніць дарэгія і святыя справы; 4) каб супольна будаваць будучыню? Калі міне пара, падчас якой вочы нашых малодшых братоў будуць звернутыя да нас, а ворагі на ніве літоўскай журналістыкі насеюць цыкуты і куколю, тады мы будзем абвінавачваць сябе ў апатыі і халоднасці. Абвінавачваць у тым, што не захацелі гаварыць на мове нашага народа і яго маладой інтэлігенцыі пра ўсе жыццёва важныя і першачарговыя для нас справы.

А гэта ў любым выпадку не павінна быць цяжкім для нашчадкаў даўніх Монтвілаў*, Радзівілаў, Доўгірдаў*, Гірдовійняў*, Скірмунтаў*, Бутрымаў*, Нарбутаў* і г. д. – цяжка пералічыць шэраг гэтых прадаўніх імёнаў, тых правадыроў, якія калісьці сярод мужага літоўскага і жамойцкага народа і на яго чале пераможна адбівалі ўдары магутнага германізму ці адганялі прэч, ажно за Дон, незлічоныя натоўпы манголаў.

Так і сёння, рука ў руку, а пры патрэбе і плячом да пляча! Тады падвояцца нашыя сілы ў гэтых плодных мясцінах над Нёманам, Вяллёю, Шашупай і Дубісай.

* * *

Літоўская інтэлігенцыя, што паходзіць з народу, можа зрабіць слушны заклід сваёй шляхце, і неадкладна яго і робіць: што шляхта занядбала гісторыю сваёй мінуўшчыны, не мае практычна ніякага

ўяўлення пра гісторыю сваёй зямлі. Хто з нас ведае, што адбывалася ў Літве, напрыклад, у XIII ці XIV стагоддзях, калі вырашалася будучыня роднай зямлі, калі гарэлі нашыя гарады ў зацятай абароне, а кожны селянін быў варты рыцарскага пояса? Адукаваны чалавек з нашых асвечаных слаёў ведае гісторыю старажытных часоў на Тэмзе і Сене, здолее назваць егіпецкіх фараонаў, але не ведае, пры якіх манархах і правадырах ягоныя продкі на родных ускраінах ішлі мяшаць сваю кроў з хвалямі роднага Нёмана альбо Дняпра і Дзвіны. Можа падацца, што тое грамадства не мела нашчадкаў, а слава гэтай зямлі і вывучэнне яе мінулага належаць усім нашым суседзям, але толькі не нам.

Сёння, калі святло ведаў пранікае далёка і глыбока, а грамадства жыве хуткім жыццём, такую ненармальнасць у стане нашага самапазнання немагчыма патлумачыць. Новыя часы патрабуюць новых доказаў для пацверджання старых ісцін, а новыя эпохі патрабуюць новых лозунгаў. Наша ж справа ў тым, каб мы іх суаднеслі са старымі лозунгамі, таксама дарагімі сэрцу, з тым, што ў іх справядлівае і бесмяротнае, і без адмаўлення ад святых повязяў даследавалі да самага дна крыніцы нашага паходжання.

Але калі сёння інтэлігенцыя, што паходзіць з народу, запытаецца ў нас пра мінулае Літвы і Беларусі, то ці не пачырванеем мы ад сораму і ці не забаліць нам сэрца, што мы мусім яе адсылаць да нямецкіх ці расійскіх працаў?

Толькі згасанне навуковага асяродку ў Вільні і апошнія крывавыя перавароты ў краі ёсць для нас адзіным апраўданнем.

Ад даўняга Каяловіча⁴ ў XVII стагоддзі, Нарбута* і Доўконтаса* ў XIX стагоддзі ніводнай значнай і папулярнай працы не выйшла з-пад літвінскага пяра і не з'явілася на пустых абшарах нашага мясцовага гісторыязнаўства. Затое ў расійскіх працах пачынае адбывацца новы, духоўны захоп нашай зямлі праз захоп яе мінулага. Небяспека блізкая – а хто любіць свой край, той няхай смела глядзіць небяспецы ў вочы і як мага хутчэй кідаецца ёй супрацьстаяць. Як мы можам жадаць, каб погляд расійскага гісторыка, які сёння піша пра Літву ці Беларусь, быў адрозны ад погляду “Московских” ці сама больш “Петербуржских ведомостей”? Нават калі б гэта быў карыфей навукі (што не так часта здараецца), расійскі вучоны ў гэтым прадмеце не можа вызваліцца з-пад уплываў свайго культурнага асяроддзя і яго

⁴ Маецца на ўвазе Каяловіч (Віюк-Каяловіч) Альберт*.

пункту гледжання. А якую блытаніну гэтыя погляды (па сутнасці нам варожыя, але быццам бы абапёртыя на фактах) ствараюць у розумах школьнай моладзі ці ў розумах тых нешматлікіх чытачоў, якія прагнуць гэтаму прадмету навучыцца!

Хоць мы і вельмі спазніліся, аднак гэты час мне сёння не падаецца тым кароткім апошнім момантам, пасля якога адбываецца незваротны пераварот уяўленняў па дадзенай тэме. Даўнія галасы нашых уласных даследчыкаў яшчэ гучаць да нас з далечыні, яшчэ і ў гэтай галіне нацыянальнага духу мы жывем унутраным пачуццём, якое жывіцца ў гэтым пытанні як праўдай, так і казкамі ды міфамі. Гэта час праліць на змрочную ніву святло гістарычных ведаў, здабытых намі самімі. Багатыя выданні матэрыялаў для гэтай працы – нямецкія, расійскія – ляжаць перад намі. Кожнаму з нас, аднак, трэба памятаць, што расійскія выданні, якія чэрпалі інфармацыю з нашых дзяржаўных архіваў і краёвых збораў, асабліва калі яны тычацца нядаўніх часоў, у значнай ступені дзяржаўніцкія, выдаваныя *ad usum Caesaris* і дзеля дзяржаўных патрэб. Таму іх тэндэнцыйныя замоўчванні і пропускі, якія змяняюць характар падзеяў, мы мусім дапаўняць інфармацыяй з іншых крыніц, і тым самым змяняць альбо аспрэчваць погляд на сукупнасць прапанаваных фактаў.

* * *

Якое ж цудоўнае ў літоўскай гісторыі гэтае прыцягненне да Захаду і яго культуры, прыцягненне такое нястомнае, што пераўтвараецца ў пастаяннае гістарычнае памкненне. У гэтым кірунку ідуць нацыянальныя правадыры і героі, пераадольваючы перашкоды, за імі ідзе адзінадушны з імі народ. Закуты ў жалеза непераадольны германізм няспынна адштурхоўвае літоўскую паганскую грамаду, якая імкнецца далучыцца да заходняй цывілізацыі, альбо намагаецца скарыць яе і паставіць на калені. А калі Літву так прымае Захад, то на Усходзе азіяцкі дух спакушае літоўскіх манархаў, каб разам з апанаваннем шматлікіх рускіх земляў яны лёгка прынялі схізму і прызналі сваёй візантыйскую культуру, што так хутка ў аддаленых усходніх краях перараджаецца ў мангольскую. Дарма! Царкоўны крыж і галасы Усходу не спакушаюць літоўцаў. Апошняя ў паўночна-ўсходняй Еўропе галіна вялікай арыйскай сям’і, Літва застаецца вернай гэтаму свайму адвечнаму паходжанню. Літва пастаянна звяртаецца туды, дзе свеціць зорка Рыму, і нішто не можа адарваць яе ад Захаду.

Ад Міндоўга, які стаў ахвярай гэтай дзівоснай у тых часы вернасці, гэтая рыса, характэрная для літоўскіх манархаў, праяўляецца і надалей. Суровы Віцень сутыкаецца з крыжакамі, рабуе Польшчу, але на сваёй зямлі будзе лацінскую царкву. Вялікі Гедзімін горкімі слязамі плача, што не вытрываў у гераічным змаганні за каталіцызм. Альгерд, землі якога пашыраліся ўжо ад мора да мора і які нашмат больш меў сярод падданных хрысціян-русінаў, чым літоўцаў, не глядзіць на залячоныя царкоўныя купалы сваіх земляў, куды здаўна яго цягнуць шлюбныя сувязі, а звяртае вочы на Запад, па хрышчэнне ад Германскай імперыі. А калі гэтага дабіцца не змог, то памірае ў неакрэсленым канфесійным стане, адкрыта не прыняўшы для сябе прыкметаў усходняга хрысціянства. Нарэшце, трыццацігадовы Ягайла, аточаны русінскім (ruskim) дваром, застаецца чужым для рэлігійных уплываў царквы, жадае лепш да канца насіць цвілую і грубую ў ягоных уласных вачах назву паганца, чым праз хрышчэнне паводле ўсходняга абраду далучыцца да чужой літоўскаму духу культуры. І так ён з усёй Літвой трымае беспрэцэдэнтную паўзу, аж пакуль лацінскае хрышчэнне, прынятае з польскіх рук, не зробіць з яго амаль адразу архікаталіцкага манарха, а ягоную нацыю – абаронцам і распаўсюджвальнікам заходняй цывілізацыі.

На гэтыя кардынальныя ісціны нашай гісторыі трэба звярнуць увагу тых сённяшніх літоўскіх нацыяналістаў, якія з-за нелюбові і крыўды да Польшчы гатовыя праяўляць пэўныя сімпатыі да заўсёды нам супраціўнай расійскай культуры. Яны забываюцца, што каб развівацца ў гуманістычных ідэях, якія ўдасканальваюць (без дзяржаўных абмежаванняў) людзей і нацыі, польская культура мусіла быць прышчэпленай да лацінскай культуры і да старэйшых за сябе чэшскай і германскай культур. Гэтак сама і арыгінальная літоўская культура мусіць прышчэпліваць свае маладыя галінкі да лацінскай і польскай культур, праз якія яна злучаецца з жыццядайнымі крыніцамі цывілізацыі. Расійская культура вылучылася са скажоных крыніц Візантыі, у палітычным жыцці яна прасякнутая мангалізмам, што тлумачыцца як яе гістарычным шляхам, так і крывёй тых народаў, над якімі яна ўладарыць. Таму расійская культура па гісторыі і расе варажая нам, арыям, гэтак жа сама сёння, як і даўней, і пакуль дух чыстага хрысціянства не пранікне ў яе і не пераможа, нам застаецца толькі барацьба з ёю, няспынная і бязлітасная. З ёю няма кампрамісу. І літовец, які з-за той ці іншай ілюзіі адчувае сімпатыю да расійскай

культуры, знаходзіцца на небяспечным шляху, ён пакідае святло дзеля маральнай цемры і ўступае ў супярэчнасць з усёй мінуўшчынай ды місіяй сваёй нацыі.

Тут я заўважу, што культуру нашых ворагаў я не змешваю з досыць высокім іх прагрэсам у пэўных галінах навукі, напрыклад, медыцыне ці краззнаўстве. Расія таксама дастаткова багатая, каб выкарыстоўваць усе вынаходкі Захаду і з імі ўбіраць свой край у бліскучую мішуру. Але ж адна справа – навук, зусім іншая – культура. Усе навукі пры нармальным развіцці асветы павінны ісці на карысць культуры, якая з’яўляецца найвышэйшым духоўным творам чалавецтва, жывым спа-жываннем пладоў усіх навук, іх пераўтварэннем дзеля маральнага і матэрыяльнага добра чалавецтва. Але ў Расіі інакш; навук там яшчэ не цалкам служыць культуры. Калі на Захадзе бывала і бывае кепска ў розныя часы і ў розных краінах, то там б’юць крыніцы адраджэння, да якіх хворае грамадства можа звярнуцца і атрымаць аздараўленне. У Расіі ж для людзей і грамадскіх слаёў, якія выбіліся з каляіны, няма маральнага ратунку. Там у рэлігійным кульце боязь цара большая, чым боязь Бога, годнасць чалавека меншая за годнасць чыну, там урадавая хлусня гаспадарыць не толькі ў палітыцы, але і ў гісторыі, што вядзе да скрыўлення паняццяў і трымае ў аблудзе цэлыя пакаленні. Грубасць расійскай культуры дазваляе гуляць з найсвяцейшымі пачуццямі заваяваных нацый, робіць з ціхіх кражан⁵ гістарычных пакутнікаў, спяшаецца паставіць помнік Мураўёву ў Вільні і Паскевічу* ў Варшаве, або пры столькіх беззямельных жамойтах рыхтуе на іх землях калоніі для қацапаў.⁶ Літовец, які паддаўся расійскай культуры, перадусім перастаў бы быць літоўцам.

⁵ Маюцца на ўвазе жыхары Крожаў (польск. Kroże, літ. Kražiai) – мястэчка ў Шавельскім павеце Жамойці. У 1893 годзе ў межах антыкаталіцкай кампаніі царскія ўлады паспрабавалі зачыніць мясцовы бенедыктынскі манастыр, што выклікала пратэст тутэйшага насельніцтва. Дзеля на-вядзення парадку туды былі скіраваныя казакі, якія гвалтоўна задушылі супраціўленне, пры чым загінула дзевяць мясцовых жыхароў. Гэтыя падзеі атрымалі назву “Кражанскай разні”. Тым не менш, царскія ўлады ўсё ж такі ў выніку былі вымушаныя пайсці на саступкі. – *Заўвага пера-кладчыка.*

⁶ Қацап – негатыўная альбо гумарыстычная назва этнічных рускіх у польскай, украінскай і беларускай мовах. Тут маецца на ўвазе расійская палітыка каланізацыі Літвы, якая асабліва ўзмацнілася пасля паўстання 1863–1864 гадоў. З мэтай умацавання на гэтых землях праваслаўя расійскі ўрад сяліў сялян з Расіі, перадусім старавераў, на землях, канфіскаваных у польскіх памешчыкаў за ўдзел у паўстанні, а таксама на вольных казённых землях. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

* * *

XIX стагоддзе, а менавіта яго бліжэйшая да нас палова, было стагоддзем абуджэння нацыянальнасцяў (narodowości) па ўсёй Еўропе, тых змалелых альбо прыгнечаных нацыянальнасцяў, пра якія свет забыўся. Так, мы дзівіліся нацыянальнаму і палітычнаму абуджэнню чэхаў, сербаў, балгараў, вяртаюцца да жыцця на нашых вачах харваты, мы спачуваем нават маленькай двухсоттысячнай групе лужыцкіх сербаў. Такім жа натуральным з’яўляецца абуджэнне парумільённай Літвы на роднай літоўскай зямлі. Гэта правільны і станоўчы сімптом, такі жыццядайны, што яго нельга забытаць ні ў якіх акадэмічных ці апаргунісцкіх тэорыях. Павярхоўнае сцверджанне, што гэтае абуджэнне выклікалі і раздзьмулі нашы ворагі, ёсць такой жа самай памылкай ці недарэчнай інсінуацыяй, як і тая інсінуацыя, што зараз у вучонай тозе пралазіць у расійскія гістарычныя працы, нібыта палякі былі і ёсць ворагамі Літвы.

Як струмень, што выбягае наверх з глыбокіх крыніц, як зерне, кінутае рукою Лёсу і для прастання якога прыйшла пара, так выбілася ўверх індывідуальнае нацыянальнае пачуццё літоўскасці ў адвечных жыхарах і сынах гэтай зямлі. Адсталасць сказала сваё слова – і першай патрэбай, першым прагненнем абуджаных да жыцця нацыянальных парасткаў стала асвета на ўласнай мове. Стрымліванне гэтага прыроджанага і слушнага развіцця супярэчыць як закону прыроды, так і законам хрысціянскай любові. Таму ў нашых маёнтках мы не павінны вырываць з рук літоўскія буквары і кніжачкі, а мусім самі ведаць іх змест, сачыць за гэтым чытаннем і накіроўваць яго, а толькі пасля вучыць па-польску. Прынцыпова паланізаваць літоўскага селяніна – гэта значыць выганяць яго ў поле, парушаць праўду і прышчапляць няўпэўненасць. Такая праца не дасць добрых пладоў, тым больш сёння. У справе ўсведамлення народа, за якую сёння так гарача бяруцца, без вялікай памяркоўнасці польскага культурнага элементу не можа быць згоды з тымі асяродкамі, якія працуюць на літоўскім этнаграфічным грунце. Польскія чытацкія гурткі на літоўскай зямлі ў мястэчках, гарадах і панскіх дварах не павінны змагацца з літоўскімі гурткамі, а сардэчна з імі зблізіцца, паразумецца і супольна перакрыць шлях сацыялізму, які разбурае адае грамадствы і нацыі. Польская кніга на літоўскай зямлі можа змагацца толькі з расійскай кнігай, але ніколі з братняй, калі тая з’явілася каля ўласнага вогнішча.

Мы маем і абавязак навучыць нашых службоўцаў справядліваму падыходу да пытання адраджэння пачуцця нацыянальнасці ў простым народзе, паколькі яны ўступаюць у найбліжэйшы кантакт з народам у маёнтку, пры працы ў полі, у парафіяльным касцёле. Справядлівасць ці шавінізм пана неадкладна адлюстроўваюцца ў спосабе дзеяння яго намеснікаў.

Але з усіх уплываў, якія ўздзейнічаюць на народ, самым важным ёсць уплыў святарства. Перад усімі іншымі патрэбамі найбольшай ёсць тая, каб менавіта ў пераломныя моманты духавенства стаяла на вышыні пры выкананні сваёй задачы. Святар – гэта маральны і духоўны гаспадар народа, пасярэднік паміж ім і Ісцінай, а таксама Жыццём. Таму нечувана важна, каб тыя, хто асвячае сумленне народу, ні ў чым не сказалі яго паняццяў і пачуццяў, і з якога б з гэтых двух моўных асяродкаў яны ні паходзілі, каб не зышлі з вышыні маральнага кіраўніцтва і арбітражу на ўзровень звычайных шавіністаў! Аднак гэта ў нас адбываецца з абодвух бакоў...

* * *

Ні з правоў, дадзеных нацыям Богам, ні з пладоў векавой культурнай працы і першыя, і другія – і народ, і шляхта – не павінны нічога згубіць, а толькі штосьці дабудаваць да неабходнай гармоніі.

Скрайняя група літоўскіх нацыяналістаў, якая прамаўляе ў цытаваным тут артыкуле часопіса “*Žynicze*” – гэта група, якая ўпадае ў памылкі і аднабаковасць. Як і ўсялякая скрайнасць, яна вымагае ад літвінскай шляхты адмаўлення ад польскай мовы. Няхай нашых нацыяналістаў не здзіўляе сцверджанне, што гэта такое ж шалёнае патрабаванне, як і жаданне, каб рака паплыла назад да сваіх вытокаў.

Я ані на адзін момант не абвінавачваю аўтараў “Звароту” ў свядомым заахвочванні шляхты да “здры” ці “самазабойства”, як з абурэннем накідваецца на гэтую прапанову малады літоўскі шляхціч. Не, літоўскія радыкалы кіруюцца не такімі матывамі, гэта проста замілаванне сваім аж да слепаты, а таксама занадта вузкі і недаспелы погляд на феномены штодзённага жыцця. Панаванне польскай мовы ў адукаваных сляях грамадства ў Літве ёсць вынікам усеагульнага гістарычнага закону, пад які патрапіла наша ненармальна гісторыя. Бо адсутнасць да канца XIV стагоддзя ўласнай пісьменнасці і культуры – а іх стварэнне было фізічна немагчымым – адразу выракала нас

на прыняцце чужой пісьменнасці, чужых яе карыфеяў, а адсюль і чужой мовы. Гэта асабліва лёгка адбылося з-за таго гарачага жадання асветы, якім былі прасякнутыя апошнія на ўсходзе арыўцы, так доўга штучна пазбаўленыя цывілізацыі. Таму не дзіўна, што мы прынялі чужую мову, а хутчэй дзіўна, што мы захавалі зямлю, імя і палітычнае існаванне. За гэта мы павінны быць удзячныя нашым прашчурам, мы, пазнейшыя іх нашчадкі, да якіх заклікаў геній паэзіі каб: “Узнёсла гэтак пражылі паўхвілі, як пражылі сваё жыццё ўсё продкі”⁷.

Даўнія літоўцы безапеляцыйна былі асуджаныя на вынішчэнне – як прыбалтыйскія славяне, як амерыканскія мексіканцы, як, урэшце, нашыя старыя пабрацімы, вынішчаныя дашчэнтну прусы. На іх землі паўтара стагоддзя настойліва імкнуўся знаёмы нам па гісторыі Ордэн з усёй магутнасцю сваёй культурнай вышэйшасці, з узброенай дапамогай рыцарства з усёй Еўропы, з гвалтоўным і няспынным націскам – але такой жа была і абарона супраць яго. Варта згадаць гэтыя дзевяноста шэсць нямецкіх набегаў у часы Альгерда, гераічную абарону Коўна, Пілен⁸ і г. д. – подзвігі, якія сто пяцьдзесят гадоў з лішкам у большым ці меншым маштабе паўтараліся і якія пакінулі нам у гісторыі гераічныя ўчынкі, “вартыя ліры Гамера і пяра Тацыта”⁹ – і якія прадвызначылі тое, што мы сёння жывем.

Але нацыя, як і чалавек, мусіць развівацца ўсебакова, каб яе жыццё ішло нармальнай каляінай. Гэтае праліванне крыві на палях бітваў без канца і меры, няспынная баявая гатоўнасць, гэтае аднабаковае гартаванне ваяўнічасці, якая ў літоўцаў хутка з абарончай ператварылася ў агрэсіўную, мусілі выклікаць заняпад іншых здольнасцяў і нацыянальных памкненняў. У баях загартоўваўся характар, выпрацоўвалася палітычная арганізаванасць, але розум спраўнага племені спаў у цемры паганства. Ані пісьменнасці, ані рамёстваў, ані мастацтва. Перадусім ад-

⁷ Словы з паэмы Адама Міцкевіча “Конрад Валенрод”, у польскім арыгінале – “by chwila jedna tak górnje przerzuli, jak ich przodkowie niegdyś całe życie”. Тут падаецца ў перакладзе Кастуся Цвіркi паводле: Міцкевіч, 2003: 248. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

⁸ Пілен (Pillen, літ. Піленай; Pilėnai) – старажытная літоўская крэпасць, абаронцы якой 25 лютага 1336 года, не маючы сілы далей супрацьстаяць аблозе ў шмат разоў перазыходзячых крыжацкіх сілаў, знішчылі ўсю сваю маёмасць, здзейснілі рытуальнае ахвярапрынашэнне сваіх сем’яў, а самі пасля гэтага біліся да апошняга чалавека, прыносячы параненых у ахвяру паганскім багам. Пытанне дакладнага месцазнаходжання гэтай крэпасці на сённяшні дзень дыскусійнае, але найчасцей лічыцца, што на яе месцы сёння знаходзіцца горад Пуня (Punia) цяперашняга Алітускага павета Літвы. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

⁹ Цытата з працы нямецкага пісьменніка і гісторыка Аўгуста фон Кацэбу (Kotzebue; 1761–1819) “Найстаражытнейшая гісторыя Прусіі” (“Preussens ältere Geschichte”), выдадзенай у Рызе ў 1808–1809 гадах. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

сутнасць хрысціянства, наймагутнейшай крыніцы культуры, і ў выніку гэтага штучная ізаляцыя ў паганстве, адставанне ад усёй Еўропы.

Таму, не выпускаючы з рук кап'я і мяча, літоўцы прыраслі да коней, і з-за адсутнасці сваіх яны прынялі русінскую пісьмовасць і мову Русі, якая пад ляскац пастаянных войнаў лёгка разам з пісьменнасцю ўвайшла да двара кунігасаў,¹⁰ што мелі столькі русінскіх падданных. Нарэшце, з'яднанне з Польшчай разбурыла для Літвы мур адасобленасці, для яе адчыняюцца крыніцы святла, але духоўныя па сваёй прыродзе веды і асвета пры ўваходжанні ў новую краіну не знаходзяць там ніякіх створаных формаў, у якія б яны маглі ўвасобіцца. Абарона жыцця і палітычнага існавання паглынула ўсе сілы. Шляхта не мае энергіі, каб у сваім лоне выправіць інтэлектуальную занядбанасць цэлых стагоддзяў. Яна не стварае школ на ўласнай роднай мове. Лёгка адукоўваецца, але пры святле чужых вогнішчаў. Калі хто ў Літве атрымлівае асвету, то робіць гэта на чужой мове і дэнацыяналізуецца ў моўным сэнсе. Шмаглікія шляхецкія роды, якія не прынялі русінскай формы, набываюць форму польскую. Ва ўжытак у адукаваных сляях уваходзіць ужо даўней распаўсюджаная русінскасць (*ruszczyzna*), а пасля на пісьме – лаціна і польскасць (*polszczyzna*). Просты народ, які захоўваў нацыянальную мову, хоць і прыняў хрысціянства, цэлыя стагоддзі заставаўся ў поўнай цемнаце.

Каб такая патрыятычная – калі казаць сучаснай мовай – нацыя, як літоўцы, страціла сярод асвечаных слаёў уласную мову, на гэта мусілі паўплываць асаблівыя фактары, якія выходзяць па-за звычайныя жыццёвыя лёсы нацый нашай часткі свету. Што па сутнасці так і было, нас вучыць гісторыя нашай нацыі і зямлі. Страту ўласнай мовы шляхтай можна яшчэ лепш зразумець, калі звярнуць увагу на тое, што ў Сярэднявеччы нацыянальныя мовы лічыліся чымсьці больш нізкім, грубым. Уся Заходняя Еўропа пісала лацінай. Тагачасны немец, француз, паляк лічыў, што мова ягоных бацькоў не варта старонак навукі. Таму і патрыятычную гісторыю краіны наш Міхалон Літвін* (*Michalo Lituanus*) пісаў на лаціне. Таму і біскуп Мельхіёр Гедройць*, які любіў мінуўшчыну краю, не прырэчыў таму, каб гісторыя Літвы, створаная па ягонай ініцыятыве Стрыйкоўскім*, была напісаная па-польску, і не намагаўся перакласці яе на родную мову. Любоў да бацькоўскай мовы – гэта найбольш далікатная праява патрыятызму найноўшых часоў.

¹⁰ Кунігасам (*kunigas*) у сучаснай літоўскай мове называецца рыма-каталіцкі святар, але ў польскай і рускай мове XIX – пачатку XX стагоддзяў яно найчасцей ужывалася ў якасці акрэслення літоўскага князя-ўладара. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

Такім чынам, так было ў даўнія часы. З таго часу прамінулі шматлікія пакаленні; польская мова стала для шляхты Літвы не менш за ранейшую ўласнай, роднай мовай. Адрачыся ад гэтага сэння не ёсць ні магчымым, ні дабрадзейным. У той жа час вывучэнне шляхтай літоўскай культуры ў нас, як і наадварот – інтэлігенцыяй літоўскага народа культуры польскай – гэта добра зразумелы абавязак.

Вызначэнне будучага месца абедзвюх моваў на нашай зямлі сённяшняму пакаленню недаступнае. Таму мы не будзем сягаць у будучыню, а са здаровым розумам паразважаем, што мы бачым перад уласнымі вачыма. Сёння польская літаратура на нашай зямлі – гэта прыгожы палац, у якім ёсць шмат прац з літоўскім імем і духам. Літоўская літаратура – гэта сціплы дворык. Жыхарам палацу нельга ні змясціцца ў дворыку, ні задаволіцца ім. Але ж тыя людзі з абедзвюх сфераў, хто прагне ўсталявання ў будучыні палацу літоўскай літаратуры – а яго існаванне запісанае ў скрыжальных Лёсу – а тым больш тыя, хто блізка да сэрца прымае братэрства нацыянальных слаёў, павінны дакладна міжсобку паразумецца, дакладна пазнаваць уласныя рэсурсы і саміх сябе, як у жыцці, так і ў абодвух пісьменствах. Зразумела, што можна больш навучыцца і больш даследаваць там, дзе больш скарбаў, таму патрэбна літоўскую інтэлігенцкую моладзь заклікаць і заахвочваць да пазнавання польскай літаратуры, як дзеля тых заслугаў, што мае перад ёю Літва, так і з-за шляхетнасці і прыгажосці гэтай літаратуры. Гэта абсалютна не зменшыць у гэтых літоўцаў-навучэнцаў творчай сілы на іх уласнай мове. Пазнаванне сусветных літаратур надзвычай узбагачае веды і пашырае гарызонт думкі, і яно ніколі не сцірае ў пісьменніку арыгінальнасць, калі той яе сапраўды мае. І наадварот, калі б дадзеныя таленты былі замураваныя толькі ў стварэнні сваёй нацыянальнай літаратуры – то гэта б выракла і іх саміх, і тую літаратуру на хуткае вычарпанне і адміранне.

* * *

Маладыя энтузіясты з часопіса “*Żywnicze*” выказваюць яшчэ адзін асаблівы погляд на гістарычны факт першараднага для нас усіх значэння – на факт уніі Літвы з Польшчай. Паводле іх, літоўскі народ не далучыўся да Уніі (адпаведна як і польскі народ); гэта была справа шляхты абедзвюх краін, і толькі для шляхты яна можа мець нейкае значэнне. Але ж таксама існуе той факт, якому цяжка запырэчыць, што на

палову тысячагоддзя злучылася не толькі шляхта, але і абедзве нацыі – польская ды літоўская. Яны злучыліся палітычна, канфесійна, сацыяльна – і гэты саюз, цэментаваны незлічонымі доказамі супольнасці лёсу, трывае да гэтага часу. Хто ж тады аб’яднаўся ў нашых краінах? Шляхта сама па сабе – гэта не нацыя, мяшчанства – таксама не нацыя, народ – гэта не нацыя. Толькі пры злучэнні гэтых саслоўяў чальцы калектыўнага арганізму ствараюць цэласнасць – нацыю. Разлад паміж саслоўямі ёсць хваробай нацыі, поўная нязгода ў дзеяннях і памкненнях паміж імі – гэта распад нацыі і смерць. Не было ў літоўскай нацыі разладу і нязгоды, калі яна злучылася з польскай нацыяй, з цэласнасцю злучылася цэласнасць.

Як жа літоўскі народ далучыўся да Уніі? Літоўскі народ далучыўся да Уніі па-свойму, пакідаючы шляхце гарадзельскія гербы і віленскія пагадненні. Калі спадкаемцы Альгерда і Кейстута панавалі на сваіх землях як хрысціянскія манархі, калі Ягайла заклаў Віленскі кафедральны сабор, а Вітаўт¹¹ – Жамойцкі,¹² аддаючы маладую каталіцкую царкву Літвы пад апеку польскай каталіцкай царквы, калі на нацыянальнай мове яны самі тлумачылі свайму народу ісціны хрысціянскай веры, тады наступіла тая еднасць волі народу з воляю правадыроў нацыі. Гэта рыса, увогуле ўласцівая нашай нацыянальнай гісторыі – еднасць у адзінай веры і адзіным палітычным жыцці, ніколі народам не адкінутая і нідзе не аспрэчаная. Я не раблю культу з Уніі, у ёй ёсць шмат недасканаласцяў, як і ў кожным чалавечым здзяйсненні, але ўспрымаю гэты палітычны акт, пры ўсіх недахопах, як адзін з найбольш высакародных, які толькі быў у гісторыі.

Літоўскі народ за тых пяцьсот гадоў, што аддзяляюць нас ад Уніі, ніколі супраць яе не выступіў. Арганізм нацыі не пазнаў згубнасці вялікіх унутраных супярэчнасцяў. Можа, хто з апанентаў узгадае частковы рух сярод народа ў часы Казіміра Ягелончыка,¹³ але тое быў антысаслоўны супраціў, які не меў нічога супольнага з Уніяй. Няроўнасць саслоўяў перад законам, і адгэтуль прыгнёт народа

¹¹ Тут К. Скірмунт ужывае не прыняты ў польскай літаратуры варыянт імя (Witold), але літуанізаваны – Wytautas. – *Заўвага перакладчыка.*

¹² Маецца на ўвазе заснаванне ў 1417 годзе жамойцкага біскупства ў Варнях (іншая назва – Меднікі), тады ж там быў пабудаваны кафедральны касцёл Жамойцкай дыяцэзіі. – *Заўвага перакладчыка.*

¹³ Кіраванне Казіміра Ягелончыка адзначылася сялянскімі выступленнямі, найбуйнейшым з якіх было паўстанне пад кіраўніцтвам Мухі ў 1490–1492 гадах. Пачаўшыся ў Малдавіі, яно пасля ахапіла Галіччыну і Паўночную Букавіну. Паўстанне было жорстка задушана шляхецкім апалчэннем і нанятымі прускімі войскамі. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

магнатамі і шляхтай, сённяя ненавіснае для ўсіх нас прыгонніцтва, доўга ганьбавалі шляхту ў нас – як і паноўныя саслоўі па ўсёй Еўропе – але ўжо сто гадоў як шляхта абедзвюх нацый зразумела гэту памылку і намагаецца вызваліць малодшых братоў. Няма ніякіх сумненняў, што калі б наш край застаўся вольным, то і народу свабода была б дадзеная значна раней, чым тое адбылося.

Сённяя аб'яднанне (*liga*) народаў на нашых даўніх землях яшчэ больш патрэбнае, чым даўней, бо вораг, тады далёкі, цяпер знаходзіцца сярод нас. Сённяя даўняя Унія можа быць для літоўскага народу яшчэ больш каштоўнай, бо этнаграфічная Літва нешматлікая, а яе культура знаходзіцца ў зародкавым стане. Але не ў імя ўтылітарызму мы заклікаем літоўскі народ да ўзмацнення Уніі. Сённяя, калі ў грамадстве кіруе ўжо не класавае паходжанне, а здольнасці, характар, індывідуальная моц асобаў з усіх саслоўяў, калі з нашага народу выходзяць царкоўныя іерархі, людзі навукі і грамадскай працы – сённяя ўсе нашыя маральныя скарбы супольныя, супольная даўняя слава, супольныя пакуты. Як жа літоўскі народ можа вырачыся супольных са сваёй шляхтай і з Польшчай успамінаў пра трыумф пад Грунвальдам, абарону Смаленска і Полацка? Як жа адмовіцца ад Міцкевіча, Рэйтана* і Касцюшкі, у якіх цякла літоўская кроў? А даўняя Унія, як жывая і здаровая справа, не знікла ў формах мінуўшчыны, але здольная да ўдасканалення. І сённяя адзін з лозунгаў, які да нас даносіцца з маладой нацыянальнай Польшчы – гэта самастойнае развіццё літоўскага народу і культуры ў братэрскім саюзе з Польшчай.

* * *

Беручы голас у пытаннях, для ўсіх нас важных і дарагіх, хачу сказаць і пару асабістых словаў. Я належу да старой літоўскай шляхты, звязанай традыцыяй з адвечнай гісторыяй нацыі, для якой адзінае сапраўднае імя: *gente Lituani, natione Lituani*. Родная польская мова ў многіх пакаленнях не перашкаджае мне любіць маю літоўскую нацыянальнасць больш за ўсе іншыя і ганарыцца, што я да яе належу. Таму ў дачыненні да спрэчкі, якая выклікала гэтыя словы, мне хацелася б заклікаць абодва бакі: не будзем жа спрачацца за шляхетнае імя лівіна! І адныя, і другія, мы маем на гэтае імя неаспрэчныя правы, і яно не засталася ў краінах мінулага. Само змаганне за гэтае імя паміж абодвума бакамі – зацягасць нацыяналіста, які хацеў бы захаваць

яго толькі для народнай групы, горкае і гарачае абурэнне маладога паланізаванага шляхціча, які, аднак не дазваляе сабе адмовіцца ад назвы літвіна – даказваюць жыццяздольнасць гэтага імя на адвечнай Гедзімінавай зямлі. Сюды не прыйшло ніякае іншае племя, каб сваёй чужой масай запаланіць гэтыя землі і пазбавіць нас панавання, мы тут сардэчна прынялі кола братаў з-над Віслы, і тут мы разам з народамі з’яднанымі так даўно, наколькі чалавечая памяць сягае з абодвух бакоў. Калі ў першыя стагоддзі Царквы маладыя хрысціянскія супольнасці спрачаліся пра спосабы разумення і ўжывання на практыцы прадпісанняў супольнай веры, а ерэтыкі намагаліся раз’яднаць розумы, вялікі Настаўнік Царквы (Doktor Kościoła) патушыў усе разлады максімай: *“In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas”*.¹⁴ Так і нам трэба з гэтай навукі браць бальзам, які б загаіў распаленыя справы, і ў гэтых вялікіх словах чэрпаць для нас наказы, прыняць за лозунг для сябе: у пытанні роднай мовы – вольны выбар, у палітычных і грамадскіх справах – еднасць, ва ўсіх стасунках – любоў.

Любові і згоды, родныя браты!

¹⁴ “У неабходным – яднанне, у сумнеўным – свабода, ва ўсім – любоў” (лац.). Гэтае выказванне прыпісваецца вядомаму хрысціянскаму багаслову Аўгусціну Аўрэлію (354–430). – *Заўвага навуковага рэдактара.*